

Івашук І.О.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародної економіки
Західноукраїнського національного університету*

Запукхляк В.З.

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
Західноукраїнського національного університету*

Ivashchuk Iryna

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of International Economics
West Ukrainian National University*

Zapukhlyak Vitaliy

*Candidate of Economic Sciences,
Senior Research Fellow
West Ukrainian National University*

ГЛОБАЛЬНИЙ СВІТ, ЯКИЙ РУХАЄТЬСЯ У НАПРЯМКУ ЦІННОСТЕЙ: ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГРЕСУ В КОНТЕКСТІ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН

Анотація. У статті досліджено роль цінностей у забезпеченні глобального економічного прогресу, який зазнає впливів зовнішніх факторів – мегатрендів. Сформовано ціннісний базис глобального розвитку, в якому виокремлено вектори (орієнтири), рамкові концепти та мегатренди. Виокремлено основні групи цінностей, які важливі для економічного прогресу. Запропоновано рамкові концепти як базові умови для глобального прогресу. Проведено розмежування термінів економічне зростання, економічний розвиток, економічний прогрес. Обґрунтовано належність рамкових концептів до апіорних та апостеріорних. Виокремлено демографічні зрушення як один із основних мегатрендів, запропоновано його композитну структуру. Визначено наслідки зміни вікової структури населення, що потребує зміни політики держави для досягнення економічного прогресу. Проаналізовано міграційні процеси як нові виклики для економічного прогресу. Визначено позитивні впливи та негативні ефекти швидкої урбанізації. З'ясовано роль культури і традицій в процесах зміни моделей сімейного життя й підвищення ролі жінок у суспільстві. Проведено оцінку регіональних демографічних дисбалансів.

Ключові слова: глобалізація, цінності, глобальний економічний прогрес, економічний розвиток, економічне зростання, демографічні зміни, міграція, урбанізація, гендерна рівність.

Вступ та постановка проблеми. На сьогодні глобальні трансформації ставлять на порядок денний низку запитань риторичного характеру, які досі ще не отримали однозначної відповіді, але, безперечно, будуть виступати модифікаторами швидкості майбутніх змін та визначати у якому напрямку буде рухатися світ. Коли ми говоримо про світ, то об'єктивно розуміємо під ним єдину систему планетарного масштабу, сформовану взаємопов'язаними та взаємозалежними елементами, які при взаємодії породжують виклики, загрози, можливості, що визначатимуть траєкторію розвитку людства. І тут принциповим питанням постає визначення спільних цінностей для країн. Залежно від того, наскільки вони співпадають, стає зрозумілим, які інституційні та організаційні механізми потрібно буде задіювати, щоб розвиток не пішов по низхідному треку, а трансформувався в прогрес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Кожен із досліджуваних нами процесів отримав належне висвітлення в наукових публікаціях зарубіжних та вітчизняних дослідників, звітах та аналітичних матеріалах міжнародних організацій, зокрема ООН, та Європейської комісії, аналітично-дослідницької платформи Our World in Data (дає можливість відслідковувати показники у порівняльній перспективі) [1], глобальному дослідницькому проєкті аналізу цінностей World Values Survey [2]. Важливими в контексті взаємозв'язку цінностей та економічного розвитку є напрацювання Рональда Інглгарта, відомого політолога, засновника World Values Survey [3]. Економічну складову цінностей сучасного світу розглядає професор Н. Грушинська [4]. З позицій аксіологічного підходу висвітлює формування концепту “homo economicus” дослідниця Н. Коннова [5]. У працях професора В. Ляха подано аргументоване пояснення зміни

домінант цінностей при зміні векторів розвитку [6]. Разом з тим, попри наявність окремих теоретичних і емпіричних напрацювань, неповною мірою досліджено питання глобального економічного прогресу через ціннісні установки, які формуються або історично, або набуті в процесі досвіду, зокрема під впливом мегатрендів.

Метою статті є дослідження нових підходів до економічного прогресу через призму ціннісних орієнтирів сучасного суспільства та обґрунтування взаємозв'язку між демографічними зрушеннями як глобальним мегатрендом й глобальним економічним прогресом.

Результати дослідження. У контексті піднятої проблематики актуалізується зв'язок цінностей та досягнення економічного зростання та глобального прогресу, адже світ уже давно перестав бути єдиним монолітним утворенням, яке має спільні завдання та докладає спільних зусиль щодо їх досягнення в інтересах більшості країн. Втім варто визнати, що в ідеальному розумінні «єдності» таким він практично не був ніколи, за винятком тих періодів, коли питання безпеки або ж економічних інтересів виступали стрижневою ідеєю об'єднання. Так, свого часу утворилися Організація Об'єднаних Націй, група Світового банку, спеціалізовані установи ООН, ОБСЄ, регіональні організації, тощо. Історична карта інституційного об'єднання країн на основі цінностей підтверджує, що хвиля глобального об'єднання припадає на післявоєнний період – 1944-1950 рр., коли у фокусі були усі цінності – від соціально-гуманітарних до політичних та безпекових, відбулася конвергенція цінностей, при цьому зберігалася їх локальна самобутність (глокалізація цінностей). Наступні хвилі були менш глобальними як за географічним охопленням, так і ціннісним підходом. Тому з часом відбулося ціннісне перезавантаження та фрагментація ціннісного поля, коли цінності стали суперечити одна одній, у зручній ситуації країни та міжнародні інституції посилюються на вигідні їм вибіркові цінності, розмиваючи їх змістове наповнення та першочергово закладені пріоритети.

Щоб з'ясувати причини ціннісної ентропії, продемонструємо ціннісний базис глобального розвитку, виокремивши вектори (орієнтири) та рамкові концепти. Основні цінності можна об'єднати у наступні групи: гуманістичні цінності, духовні цінності, матеріальні цінності, екологічна відповідальність, технологічне домінування, національна економічна ізоляція, безпека, мілітаризація економік. У науковій літературі рамкові концепти іноді називають мегатрендами. Вважаємо, що ці поняття не є тотожними, бо «мегатренди визначаються як довгострокові рушійні сили, які можна спостерігати зараз і, найімовірніше, матимуть глобальний вплив» [7], а рамкові концепти є базовими умовами для глобального розвитку, залежно від того яка стадія є в пріоритеті: економічний розвиток, економічне зростання, економічний прогрес, тому й різною є ступінь їх кореляції із концептами. У нашій моделі рамковими

концептами є: суверенітет/керованість, сталий розвиток, стійкість систем, ідентичність, глобалізація/інтеграція. Серед мегатрендів виокремимо наступні: кліматичні зміни; демографічні зрушення (старіння, урбанізація, міграція); технологічна трансформація (ШІ, обмін даними, автоматизація, кібербезпека); геоекономічна фрагментація та перебудова ланцюгів постачання; поляризація суспільств і ерозія довіри.

Розглядаючи трансформаційні зміни у суспільствах та у глобальному вимірі, у науковому дискурсі використовують поняття «економічне зростання», «економічний розвиток», «економічний прогрес». Цілком слушно зауважують українські науковці Н. Єфремова і О. Коваленко, що це пов'язано і з тим, що «у сучасній економічній літературі немає чіткого визначення змісту категорії «економічне зростання» як у загальноекономічному, так і в політекономічному аспектах» [8]. Науковець Ю. Рудь пропонує для розмежування понять використовувати критерій кількісного та якісного виміру – «економічне зростання відображає кількісний економічний розвиток, а економічний розвиток – якісне економічне зростання» [9], а «економічний розвиток є не просто розширенням виробництва, а його ускладненням, диференціацією продуктивних сил соціально-економічної системи, тобто національної економіки» [9]. У праці румунського дослідника Доїна Драгой наведено аргументи, чому економічний розвиток є більш ширшим поняттям і включає економічне зростання, і автор приходить до думки, що «ступінь економічного розвитку встановлюється за допомогою показників, які вимірюють прогрес в економіці в цілому, тоді як економічне зростання базується на конкретних показниках, таких як ВВП, ВНП, тощо» [10].

Вважаємо ці терміни наближеними, але різними з огляду на їх місце у запропонованій моделі. Так, економічне зростання означає насамперед кількісне збільшення виробництва, доходів та ресурсів. Тому і у моделі економічне зростання насамперед відповідає кількісним змінам. Воно охоплює такі вектори, як матеріальні цінності, технологічне домінування, частково мілітаризацію. З рамкових концептів для зростання базовими є глобалізація/інтеграція; влада/суверенітет, оскільки саме вони визначають розподіл ресурсів і здатність держав чи інституцій підтримувати економіку, а також стійкість системи; частково сталий розвиток. Економічний розвиток виходить за межі зростання, оскільки включає якісні перетворення: удосконалення освіти й охорони здоров'я, формування ефективних інституцій, впровадження технологічних інновацій, зміцнення соціальної справедливості. Економічний розвиток виходить за межі простого зростання і включає якісні перетворення. На цьому рівні актуалізуються вектори гуманістичних цінностей, екологічної відповідальності, безпеки. Він прямо відображений у рамковому концепті сталого розвитку та пов'язаний із концептами влада/суверенітет (внутрішні можливості) та глобалізація/інтеграція (зовнішні можливості). Економічний прогрес охоплює обидва ці процеси, але водночас спирається на ціннісні орієнтири: зростання

і розвиток мають не просто збільшувати економічні показники, а забезпечувати покращення умов життя, розширення людських можливостей, забезпечення стабільності і справедливості. Маневруючи між рамковими концептами, країни обирають вектори, комбінація яких формує матрицю їхніх власних цінностей.

Використовуючи основні положення теорії І. Канта, у нашій моделі рамкові концепти «влада/керівність, ідентичність, стійкість систем» є категоріями розвитку та апіорними, тому формують онтологічні рамки. Такий підхід базується на кантівському розумінні апіорного як умови можливості досвіду. У «Критиці чистого розуму» І. Кант показав, що існують певні категорії мислення (єдність, субстанція, причинність тощо), без яких неможливо було б досягти жоден емпіричний факт [11]. Саме через цю логіку частина рамок концептів нашої моделі трактується нами як первинні рамки мислення про розвиток. Влада/керівність належить до апіорних категорій, оскільки будь-яка форма політичної чи економічної організації завжди передбачає питання влади та управління. Це соціальний аналог кантівської категорії причинності. Керівність у цьому контексті означає практичну реалізацію влади через інститути, механізми управління та форми політичного порядку, що забезпечують стійкість і передбачуваність розвитку. Часто у науковому дискурсі саме суверенітет держави визначається як «фундаментальна характеристика влади в ній» [12]. Разом з тим, у науковій літературі дослідники ставлять під сумнів апіорність суверенітету, аргументуючи це тим, що він є соціальним конструктом, відповідно змінюється залежно від історичних умов, і важливу роль відіграє при цьому глобалізація, яка фактично розмиває усталене сприйняття суверенітету. Тому «суверенітет і політика ідентичності – це поняття, які не лише соціально сконструйовані, але й завжди перебувають у процесі консолідації та реконструкції» [13]. З іншого боку, важливо врахувати, що є різні види суверенітету, зокрема, українські науковці пропонують розмежовувати «національний та державний, де національний суверенітет є першоосновою держави, а державний суверенітет – є однією з форм реалізації суверенітету нації, яка проживає у державі» [14]. Тому у моделі ми використовуємо поняття «влада», бо глобальний прогрес формується не лише державами, а через багатовекторну систему влади. Ідентичність також має апіорний характер, адже кожна спільнота може існувати лише у формі єдності, яка передує будь-якому історичному досвіду. Тут доречно провести паралель із кантівською категорією єдності: так само як «я» можливе лише у свідомості єдиного суб'єкта, колективне «ми» постає умовою будь-якого суспільного розвитку.

Стійкість систем можна трактувати як прояв категорії субстанції. Для Канта субстанція є тим, що зберігається у часі й дозволяє мислити зміни як модифікації сталого. Перенесене в соціальний контекст, це означає, що жодна система не може

розвиватися без внутрішнього ядра, яке забезпечує її стабільність і відтворюваність. Такі концепти як сталий розвиток і глобалізація/інтеграція мають інший статус, адже вони сформувалися під впливом досвіду, тому є апостеріорними. Сталий розвиток сформувався як відповідь на екологічні та соціальні виклики ХХ століття; він відповідає кантівським категоріям модальності, оскільки спочатку виник як можливість, а нині дедалі частіше мислиться як необхідність. Глобалізація ж пов'язана з категоріями якості: вона виявляється як реальність розширення зв'язків, але водночас викликає їхнє заперечення чи обмеження у вигляді обмежуючих практик, деглобалізації.

Макс Розер, засновник аналітично-дослідницької платформи Our World in Data, у своїй статті “The short history of global living conditions and why it matters that we know it” [15] зазначав, що світ не є статичним, він динамічно розвивається, і щоб визначити чи є прогрес і як змінився світ «ми повинні розглядати його з історичної точки зору» [15]. Для наочного відображення, що світ досяг певних змін, дослідник проаналізував окремі показники у розрахунку для 100 людей. Безперечно, ці процеси найбільше прискорилися в ХХ ст. через технології, глобальне партнерство, міжнародні програми підтримки програм соціального спрямування. Однак, «фінальний відрізок» досліджуваного періоду є найскладніший: залишкові 10–20% проблем найтяжчі для вирішення. Також варто врахувати регіональні відмінності у досягненні прогресу. Як зазначає Макс Розер, «далеко не факт, що ми досягнемо прогресу в боротьбі з цими проблемами – жоден залізний закон не гарантував би, що світ продовжить цю тенденцію покращення умов життя. Однак, з довгострокової перспективи очевидно, що прогрес можливий» [15].

Демографічні тренди залишаються одними із визначальними, коли мова йде про глобальний економічний прогрес, бо їх наслідки виходять далеко за питання народжуваності та смертності, і будь-які демографічні зміни породжують низку соціально-економічних викликів. Композитна структура демонструє, що демографічні зрушення охоплюють не лише народжуваність, старіння та урбанізацію, але й менш очевидні процеси – гендерні та сімейні трансформації, міграцію (часто вимушену) та регіональні дисбаланси, тому мають вплив на усі вектори глобального економічного прогресу.

Міжнародні та регіональні організації пропонують схожі, але не тотожні підходи до визначення складових демографічних змін. ООН у своїх прогнозах акцентує увагу на чотирьох ключових процесах – старінні, урбанізації, міграції та динаміці чисельності населення. OECD розглядає тему ширше, додаючи зміну структури домогосподарств, гендерний аспект участі жінок на ринку праці та соціальні наслідки для системи захисту. Світовий банк підкреслює значення демографічного тиску у країнах із високою народжуваністю та нові виклики кліматично зумовленої міграції, але важливий акцент

робиться на проблемі урбанізації, яка з одного боку, відкриває нові можливості для населення, тим більше у випадку його зростання, а з іншого – створює виклики для функціонування міст. У цьому контексті актуалізується питання «розумних» міст. Європейська комісія у своїх оглядах, поряд із вже визначеними тенденціями, звертає увагу на демографічні дисбаланси між країнами ЄС та сусідніми регіонами. Тому узагальнена класифікація об'єднує ці підходи, на основі яких нами запропоновано сім взаємопов'язаних блоків – від старіння й депопуляції до урбанізації та сімейно-гендерних трансформацій: старіння населення; низька народжуваність/депопуляція; молоде зростаюче населення у країнах, що розвиваються; урбанізація (міста, міська інфраструктура); міграція (міжнародна, внутрішня, кліматична); гендерні/сімейні трансформації; регіональні демографічні дисбаланси.

Аналіз світової динаміки населення з 1950 р. і прогнози до 2100 р. демонструють складний і неоднорідний процес [16]. Після Другої світової війни чисельність населення почала швидко зростати: від приблизно 2,5 млрд у 1950 р. до понад 8 млрд у 2020-х рр. За прогнозами ООН, світове населення наприкінці XXI століття досягне піку – близько 10,3–10,4 млрд, після чого воно стабілізується і навіть почне поступово скорочуватися (на 2100 р. прогнозується 10,18 млрд). Проте темпи зростання поступово сповільнюються. Якщо у 1960–1970-х роках щорічний приріст населення перевищував 2% (піковим був 1963 р. – 2,8%), то нині він упав нижче 1%. Більшість країн із середнім і високим доходом вже перейшли до етапу низької народжуваності, тоді як країни з низьким рівнем доходу ще перебувають на стадії швидкого зростання, відповідно, загальносвітові тенденції вказують на те, що наприкінці XXI ст. відбудеться падіння народжуваності до рівня смертності. Тому спостерігаємо фундаментальний демографічний зсув: світ переходить від епохи швидкого зростання населення до епохи стабілізації та потенційного скорочення [17].

Попри все зазначені тенденції, в розвинених країнах зростає частка людей літнього віку, що створює тиск на пенсійні та медичні системи. Натомість у країнах, що розвиваються, швидко збільшується молоде населення, яке може стати драйвером економічного зростання за умови інвестицій в освіту й ринок праці. Кількість дітей віком 0–14 років зросла у другій половині XX ст., але з початку 2000-х тримається на рівні близько 2 млрд і надалі скорочуватиметься. Група 15–24 роки також уже пройшла свій пік і з часом зменшиться. Натомість найбільша частка працездатного населення (25–64 роки) досягне максимуму у середині століття, а далі почне спадати. Найшвидше зростає кількість людей віком 65+. На початок 2024 р. населення ЄС становило 449,3 млн осіб, серед них діти (0–14 років) складали 14,6%, працездатні особи (15–64 роки) – 63,8%, а люди віком 65+ – 21,6%. Порівняно з 2023 р. частка літніх людей зросла на 0,3 %, «прогнозується, що населення ЄС зросте до піку в 453,3 млн осіб

приблизно у 2026 р., а потім поступово знизиться до 419,5 млн осіб до 2100 р.» [18].

Сповільнення приросту населення та зростання частки літніх людей у багатьох країнах призводить до скорочення робочої сили та водночас до посилення тиску на соціальну сферу – пенсійні системи, медичне забезпечення й інфраструктуру догляду. Такі тенденції вже проявляються в країнах, де економічна динаміка гальмується через нестачу працівників і значні витрати на підтримку старшого покоління, відповідно попит на працівників перевищує їхню пропозицію [19]. Наприклад, в Японії «згідно з дослідженням, проведеним Інститутом Recruit Works у 2023 році, країна зіткнеться з дефіцитом 3,4 мільйона працівників до кінця цього десятиліття та 11 мільйонів до 2040 року» [20]. Натомість в Африці та Південній Азії ситуація протилежна: населення тут продовжує активно зростати, а частка молоді є дуже високою. Це створює значний потенціал для економічного прогресу. Якщо ці країни зможуть інвестувати в освіту, створити нові робочі місця й забезпечити політичну стабільність, вони матимуть шанс повторити економічний прорив, подібний до того, який відбувся в Східній Азії у другій половині XX століття. Водночас, у разі невдалого розвитку подій, швидке зростання населення може обернутися масовим безробіттям, соціальними потрясіннями та новими хвилями міграції.

Міграційні процеси, зокрема вимушене переселення через конфлікти чи кліматичні катастрофи, дедалі частіше виступають компенсатором дисбалансів між країнами, але створюють і нові виклики для інтеграційної політики, якщо врахувати в які країни та регіони спрямовуються міграційні потоки, а це, здебільшого, розвинені країни (рис. 1). Разом з тим, беззаперечною є роль фінансових ресурсів, які надходять від мігрантів в країни їхнього походження. Світова динаміка підтверджує не тільки зростання їхнього обсягу, але й порівняльну вагу поряд із офіційною допомогою [1].

Урбанізація, що триває паралельно із демографічними процесами, концентрує ресурси й населення у містах, але водночас посилює соціальні та екологічні виклики. Великі міста й економічні центри приваблюють молодь і працездатне населення, тоді як периферійні регіони потерпають від депопуляції. Це посилює концентрацію ресурсів у мегаполісах, переважуючи їх. У 2007 р. кількість міського населення і сільського зрівнялася [1]. Урбанізація перестала бути лише показником зростання чисельності населення, вона відображає інфраструктурну, соціальну і економічну трансформацію простору.

На сучасному етапі темпи приросту сповільнюються, що пояснюється досягненням високого рівня урбанізації: більшість населення вже проживає у містах, і потенціал для швидкого зростання практично вичерпано у розвинених країнах. Разом з тим, у менш розвинених регіонах, особливо в країнах Азії та Африки, урбанізація розгорнулася значно пізніше, проте набула вибухового характеру (рис. 2). Починаючи з 1980-х років, чисельність міського населення

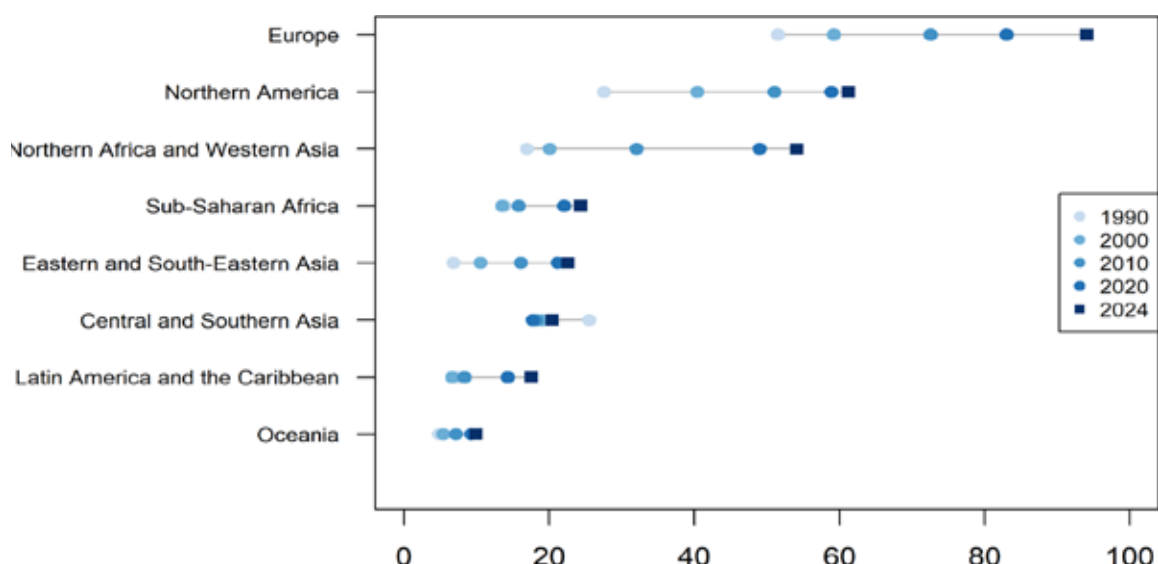

Рис. 1. Кількість міжнародних мігрантів за регіонами призначення, 1990–2024 рр., млн. осіб

Джерело: [21]

тут зростає надзвичайно швидкими темпами. Найбільш динамічні зміни спостерігаються у Південній Азії та країнах Африки на південь від Сахари, які, за прогнозами, до середини XXI століття стануть головними центрами світового приросту міського населення. Певне зростання демонструють і Південно-Східна Азія, а також країни Латинської Америки та Карибського басейну, хоча в цих регіонах процес урбанізації поступово стабілізується.

Водночас, це створюватиме як можливості, так і серйозні виклики. Серед позитивних впливів урбанізації на соціально-економічний розвиток та прогрес можемо виокремити: міста створюють умови для агломераційних вигод, зменшуючи витрати на логістику, транспорт, обслуговування.

Дослідження показують, що у великих містах спостерігається «позитивний зв'язок між урбанізацією та продуктивністю, однак, це часто не стосується країн, що розвиваються» [23]; висококваліфікована

сила тяжіє до великих міст, де є сприятливе середовище для бізнесу, науково-дослідницьких установ, розвитку стартапів, що стимулює інновації та технологічний прогрес; покращення міської інфраструктури; зменшення рівня бідності [24]; тощо. Негативні ефекти швидкої урбанізації проявляються у перевантаженні інфраструктури та сфери послуг, дефіциті транспорту, водо- й електропостачання та медичного обслуговування, особливо в неформальних поселеннях; посилюються соціальна нерівність і бідність, адже малозабезпечені мешканці часто не мають доступу до житла, освіти й охорони здоров'я; виникають екологічні проблеми – забруднення повітря, шум, надмірні викиди CO₂, знищення зелених зон і підвищений ризик повеней; неефективне планування спричиняє хаотичне розростання міст, транспортні затори й високі витрати на інфраструктуру; інвестиції концентруються в центрах, тоді як периферія занепадає; водночас скупчення людей

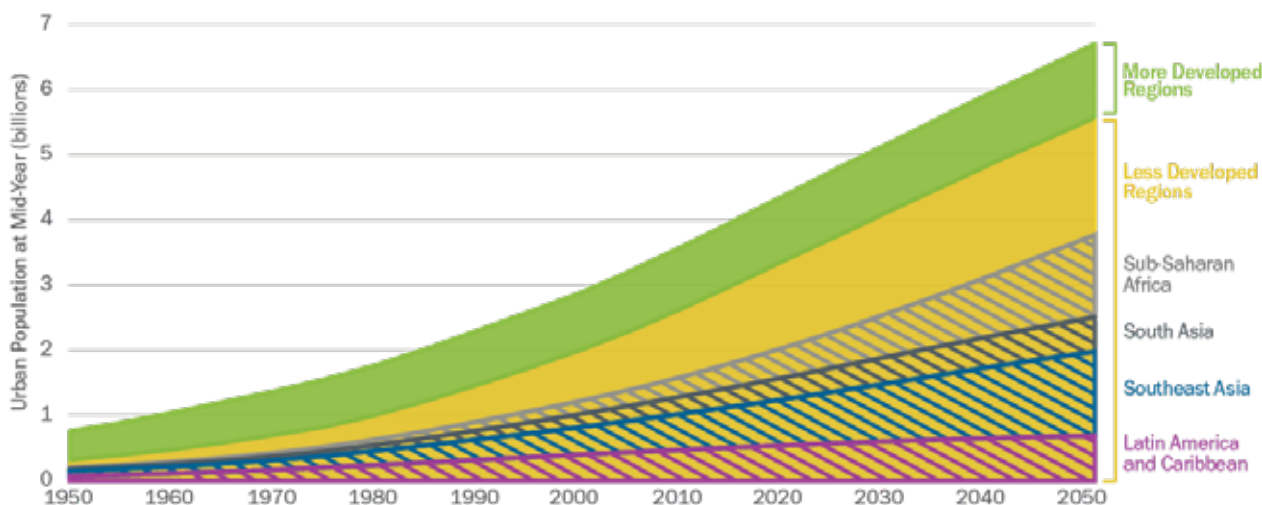

Рис. 2. Динаміка зростання міського населення за регіонами, 1950–2050 рр.

Джерело: [22]

і ресурсів підсилює вразливість до стихійних лих та кліматичних змін. У цьому контексті можна стверджувати, що урбанізація стане ключовим чинником соціально-економічних змін та глобального прогресу у XXI ст.

Сучасні демографічні тенденції відображають також і зміну моделей сімейного життя й підвищення ролі жінок у суспільстві. Зростає кількість домогосподарств із однією особою та народження дітей поза шлюбом (наприклад, у більшості країн ОЕСР у 1070 р. лише 10% дітей народжувалося поза шлюбом, у 2020 р. – понад 30% [25]), поширюється пізнє створення сім'ї та відкладене батьківство, що безпосередньо впливає на рівень народжуваності, змінюються норми і цінності щодо укладення шлюбу. Поділяємо думку дослідників, що сімейні рішення впливають на прийняття економічних рішень, тому «розуміння чинників формування й функціонування інших типів сімей мають важливе значення як з академічної, так і з політичної точки зору» [26]. З іншого боку, є суттєві відмінності між країнами щодо розуміння сім'ї, її структури, і вони пов'язані з культурними традиціями, рівнем економічного розвитку, історичними умовами, культурою ведення домашнього господарства та споживання. Наприклад, у країнах Східної Азії поширеною є модель великої сім'ї, де основною цінністю є повага до старших, тому звичним є спільне проживання кількох поколінь. У країнах Європи та Північній Америці переважає нуклеарний тип сім'ї, що складається лише з батьків і дітей. У країнах Латинської Америки й Африки поняття сім'ї часто охоплює не тільки близьких родичів, тому так формується розгалужена родинна мережа. Наприклад, серед досліджуваних

країн у таких, як Алжир, Індія чи Нігерія (рис. 3), домінує традиційна модель сім'ї, де більшість домогосподарств складають подружжя з дітьми, а також досить поширені розширені родини, у яких під одним дахом живуть кілька поколінь або різні родичі. Так, у Сенегалі частка таких сімей у 2018 р. становила 63%, в Намібії – 47%, Мавританії – 38%. Це пояснюється як культурними традиціями, так і економічними чинниками, коли підтримка родини є важливою.

У таких країнах як Франція, США чи Чилі, значно більша частка людей проживає самотійно або в подружніх парах без дітей. Тут проявляється тенденція до індивідуалізації та зменшення ролі великих сімей. В Україні у 2017 р. найбільша частка припадала на самотійне проживання (25%) та пари із дітьми (24%). Окремо слід виділити сім'ї з одним із батьків: серед досліджуваних країн їх найбільше у Південній Африці, Чилі та США. У США спостерігається відносно велика частка домогосподарств, які складаються з людей без родинних зв'язків, що відображає іншу модель співжиття. Загалом можна сказати, що в країнах, де сильні традиції та зберігається велике значення родини, переважають подружжя з дітьми й розширені сім'ї, у більш індивідуалізованих суспільствах збільшується кількість одинаків, пар без дітей і неофіційного проживання.

Аналізуючи світову тенденцію поширення сімей з одним із батьків, то найбільшу їх частку в структурі сімей спостерігаємо в країнах Південної та Центральної Африки, а також у Південній Америці (до 12 % і більше) [25]. Це свідчить про соціальні трансформації, високий рівень розлучень та певні культурні особливості, де виховання дітей одним із

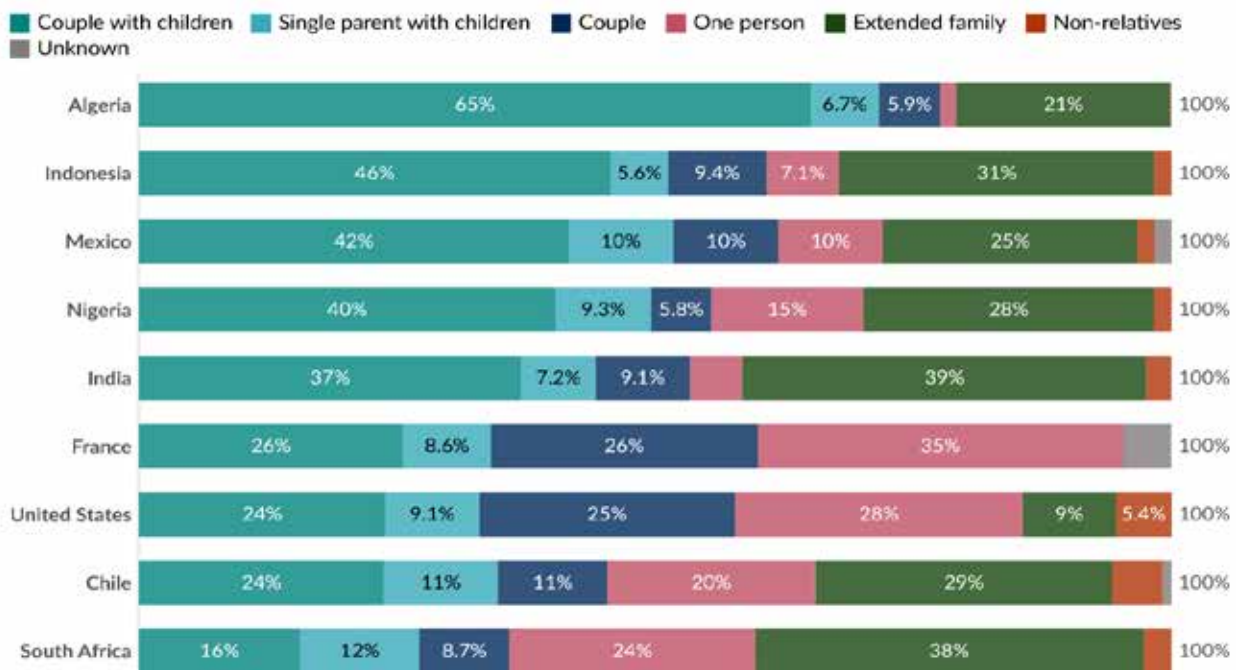

Рис. 3. Структура сімей за типами, 2020 р.

Джерело: [25]

батьків стало поширеною нормою. Науковці провели емпіричну оцінку залежності між трансформаціями сім'ї та соціально-економічним розвитком, використавши дані опитування респондентів із 84 країн (із низьким і середнім рівнем доходів) [27], і зробили висновок, що сімейні системи змінюються у всьому світі, але темпи й форми цих змін дуже різняться залежно від рівня доходу, урбанізації та культурного контексту. У багатьох країнах жінки обирають кар'єрне зростання замість ранніх шлюбів і материнства, збільшується їх активна роль на ринку праці, хоча все таки є проблема гендерної рівності та рівності в оплаті праці, часто зберігається дисбаланс в оплаті праці та в доступі до керівних позицій (наприклад, станом на 31 грудня 2022 р. приблизно 27,9% населення планети проживали в країнах, де на чолі держави була жінка. Поступово збільшується і кількість жінок у парламентах: у 2013 р. їх частка становила лише 18,7% (у 76 країнах), у 2022 р. – 22,9%. Серед 117 держав 18 вже подолали межу у 40% представництва жінок у місцевих органах влади [28]); зайнятість у неформальній економіці, що робить їх вразливими до соціальних викликів. Так, «жінки особливо вразливі до неформальної зайнятості більш ніж у 90 % країн Африки на південь від Сахари, у 89 % країн Південної Азії та майже у 75 % країн Латинської Америки. Основною відмінністю між жінками та чоловіками у сфері неформальної зайнятості є частка жінок, які працюють як допоміжні сімейні працівники» [29].

Серед значимих тенденцій демографічних змін варто відзначити регіональні демографічні дисбаланси, які мають універсальний характер, але по-різному проявляються в різних регіонах. Такі процеси виникають з кількох причин: економічних (нерівний розподіл робочих місць і доходів), соціальних (доступність освіти, медицини, інфраструктури), політичних (нестабільність, війна, регіональна нерівність у розвитку) та культурних (традиції, стиль життя, уявлення про сім'ю та працю). Регіональні демографічні дисбаланси мають подвійний характер: з одного боку, вони стимулюють розвиток великих міст і центрів економічної активності,

з іншого – поглиблюють виклики для периферійних територій, що у підсумку має негативний вплив на забезпечення економічної стійкості та соціальної забезпеченості держави.

Висновки. Глобальний економічний прогрес проявляється не лише як емпіричний процес, зумовлений історичними і політичними чинниками, а як структуроване явище, що ґрунтується на універсальних категоріях мислення. Апріорні концепти запропонованої моделі глобального економічного прогресу – влада, ідентичність, стійкість – виконують роль онтологічних рамок, без яких неможливо осмислити розвиток. Апостеріорні концепти – сталий розвиток та глобалізація – відображають конкретні моделі, що виникли внаслідок людського досвіду. Тому економічний прогрес є цілісним процесом, що охоплює усі запропоновані у статті концепти та вектори, адже відображає інтегральну динаміку, яка враховує деструктивні, на перший погляд, вектори та суперечливі тренди (наприклад, мілітаризація економік, національна економічна ізоляція та ін.). Серед мегатрендів, що визначають зовнішні умови глобального прогресу, особливу роль відіграють демографічні процеси, які не слід розглядати виключно як статистику народжуваності, смертності чи міграцій. Вони стають критерієм перевірки того, наскільки суспільство здатне реалізовувати власні базові цінності – гуманістичні, матеріальні, духовні та екологічні. Старіння населення вимагає солідарності поколінь, зниження народжуваності ставить під питання економічну стійкість, а посилення міграційних потоків випробовує здатність країни інтегрувати культурні та ідентичності. За такого підходу мегатренд «Демографічні зрушення» є «лакмусовим папірцем» для перевірки суспільств на дотримання цінностей: як вони адаптуються до демографічних змін, чи забезпечуються права молоді та літніх людей, якою є політика щодо мігрантів, чи зменшується соціальна дивергенція, які превентивні заходи для зменшення негативного впливу екологічних загроз на соціально-економічні процеси, тощо, тобто чи здатні вони за умов глобальних трансформацій підтримувати економічний прогрес.

Список використаних джерел:

1. Research and data to make progress against the world's largest problems. Our World in Data. URL: <https://ourworldindata.org/>
2. World Values Survey (WVS) URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>
3. Inglehart R. F. Cultural Evolution: People's Motivations Are Changing and Reshaping the World. Cambridge University Press, 2018.
4. Грущинська Н. Економічна складова цінностей сучасного цифровізованого світу. *Галицький економічний вісник*. 2024. № 2 (87). С. 214–222.
5. Коннова Н. Економіка цінностей та філософія економіки. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2020. Том 23. № 3. С. 27–37.
6. Лях В. В. Зміна патернів цінностей в контексті переходу від модерну до постмодерну. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2016. Випуск 5–6 (153–154). С. 3–17.
7. The Megatrends Hub. Competence Centre on Foresight. European Commission. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/foresight/tool/megatrends-hub_en?
8. Єфремова Н. Ф., Коваленко О. В. Економічне зростання, економічний розвиток: можливості економіки інноваційного типу. *Бізнес Інформ*. 2018. № 1. С. 14–20.

9. Рудь Ю. Л. Всеосяжний розвиток як нова модель економічного розвитку національної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 13–1. С. 237–245.
10. Dragoi Doina. Economic growth versus economic development, *Atlantic Review of Economics (ARoEc)*. 2020. Vol.4, Is. 1. pp. 1–11
11. Кант Іммануїл. Критика чистого розуму / Пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.
12. Sovereignty. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/sovereignty/>
13. Kuah Adrian. Sovereignty and The Politics of Identity In International Relations. 2003. URL : <https://dr.ntu.edu.sg/entities/publication/64f59a3e-91f4-46fa-8fe9-d4c65ee600b5>
14. Машура Х. А. Еволюція поняття «суверенітет». *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія*. 2013. Т. 212, Вип. 200. С. 78–81.
15. Roser Max. The short history of global living conditions and why it matters that we know it. Our World in Data. URL: <https://ourworldindata.org/a-history-of-global-living-conditions>
16. Revision of World Population Prospects. 2024. URL: <https://population.un.org/wpp/>
17. Population Growth. URL : <https://ourworldindata.org/population-growth>
18. Population structure and ageing. EU. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing
19. Help wanted: Charting the challenge of tight labor markets in advanced economies. McKinsey & Company. 2024. 26 June. URL: <https://www.mckinsey.com/mgi/our-research/help-wanted-charting-the-challenge-of-tight-labor-markets-in-advanced-economies>
20. Leika Kihara. BOJ's fresh take on labour crunch opens door for more rate hikes. 2025. URL: <https://www.reuters.com/markets/asia/bojs-fresh-take-labour-crunch-opens-door-more-rate-hikes-2025-02-06/>
21. International Migrant Stock 2024. Key facts and figures. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>
22. Seven Transformations for More Equitable and Sustainable Cities. Chapter 2. The Realities of Current Urbanization in the Global South. URL: https://publications.wri.org/transformations-equitable-sustainable-cities/current-urbanization-global-south-realities?utm_source=chatgpt.com##2.1-urbanization-shifting-to-low-and-middle-income-countries
23. Priscila Mendez, Miguel Atienza, Félix Modrego. Urbanization and productivity at a global level: new empirical evidence for the services sector. *Regional Science Policy & Practice*. 2023. Volume 15, Issue 9. P. 1981–1998. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S175778022400009X>
24. Spence Michael, Annez Patricia Clarke, Buckley Robert M. Urbanization and Growth : Commission on Growth and Development. World Bank. 2009. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/8c0e8403-c682-55d7-958d-2064990e0bcd>
25. Marriages and Divorces. URL: <https://ourworldindata.org/marriages-and-divorces>
26. Shaw L. The Socioeconomic Consequences of Changing Family Structures: A Review of the Research Literature. Mississippi Urban Research Center. 2019. URL: <https://www.jsu.edu/murc/files/2020/06/Socioecon.Consequences-of-Changing-Family-Structures.LitReview.Nov2019.pdf>
27. Pesando L.M., GFC team. Global Family Change: Persistent Diversity with Development. *Popul Dev Rev*. 2019. 45 (1). P. 133–168. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8301234/>
28. Global Gender Gap Report 2023. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org>
29. Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture. Third Edition. International Labour Organization. 2018. URL: <https://www.ilo.org/publications/women-and-men-informal-economy-statistical-picture-third-edition/publications/global-gender-gap-report-2023/digest/>

References:

1. Research and data to make progress against the world's largest problems. Our World in Data. Available at: <https://ourworldindata.org/>
2. World Values Survey (WVS). Available at: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>
3. Inglehart R. F. (2018). Cultural Evolution: People's Motivations Are Changing and Reshaping the World. Cambridge University Press,
4. Hrushchynska N. (2024). Ekonomichna skladova tsinnosti suchasnoho tsyfrovizovanoho svitu. [The economic component of the values of the modern digitalized world]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. № 2 (87). S. 214–222. (in Ukrainian)
5. Konnova N. (2020). Ekonomika tsinnosti ta filosofii ekonomiky. [Economics of values and philosophy of economics]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani*. Tom 23. № 3. S. 27–37. (in Ukrainian)
6. Liakh V. V. (2016). Zmina paterniv tsinnosti v konteksti perekhodu vid modernu do postmodernu. [Values patterns shift in the context of transition from modern to postmodern situations]. *Multyversum. Filosofskyi almanakh*. Vypusk 5–6 (153–154). S. 3–17. (in Ukrainian)
7. The Megatrends Hub. Competence Centre on Foresight. European Commission. Available at: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/foresight/tool/megatrends-hub_en?
8. Yefremova N. F., Kovalenko O. V. (2018). Ekonomichne zrostanntia, ekonomichnyi rozvytok: mozhlyvosti ekonomiky innovatsiinoho typu. [Economic growth, economic development: opportunities of the economy of innovative type]. *Biznes Inform*. № 1. S. 14–20. (in Ukrainian)

9. Rud Yu. L. (2017). Vseosiaznyi rozvytok yak nova model ekonomichnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky. [Inclusive development as a new model of economic development of the national economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii*. Vyp.13–1. S. 237–245. (in Ukrainian)
10. Dragoi Doina. (2020). Economic growth versus economic development, *Atlantic Review of Economics (ARoEc)*. Vol.4, Iss. 1. pp. 1–11.
11. Kant Immanuel. (2000). Krytyka chystoho rozumu / Per. z nim. ta prymit. I. Burkovskoho. [Critique of Pure Reason]. K.: Yunivers, 504 s. (in Ukrainian)
12. Sovereignty. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Available at: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/sovereignty/>
13. Kuah Adrian. (2003). Sovereignty and The Politics of Identity In International Relations. Available at: <https://dr.ntu.edu.sg/entities/publication/64f59a3e-91f4-46fa-8fe9-d4c65ee600b5>
14. Mashura Kh. A. (2013). Evoliutsiia poniattia «suverenitet». [The Evolution of the Concept of “Sovereignty”]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly*. Ser. : Politolohiia. 2013. T. 212, Vyp. 200. S. 78–81. (in Ukrainian)
15. Roser Max. The short history of global living conditions and why it matters that we know it. Our World in Data. Available at: <https://ourworldindata.org/a-history-of-global-living-conditions>
16. Revision of World Population Prospects. 2024. Available at: <https://population.un.org/wpp/>
17. Population Growth. Available at: <https://ourworldindata.org/population-growth>
18. Population structure and ageing. EU. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing
19. Help wanted: Charting the challenge of tight labor markets in advanced economies. (2024). McKinsey & Company. 26 June. Available at: <https://www.mckinsey.com/mgi/our-research/help-wanted-charting-the-challenge-of-tight-labor-markets-in-advanced-economies>
20. Leika Kihara. (2025). BOJ's fresh take on labour crunch opens door for more rate hikes. Available at: <https://www.reuters.com/markets/asia/bojs-fresh-take-labour-crunch-opens-door-more-rate-hikes-2025-02-06/>
21. International Migrant Stock 2024. Key facts and figures. Available at: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>
22. Seven Transformations for More Equitable and Sustainable Cities. Chapter 2. The Realities of Current Urbanization in the Global South. Available at: https://publications.wri.org/transformations-equitable-sustainable-cities/current-urbanization-global-south-realities?utm_source=chatgpt.com##2.1-urbanization-shifting-to-low-and-middle-income-countries
23. Priscila Mendez, Miguel Atienza, Félix Modrego. (2023). Urbanization and productivity at a global level: new empirical evidence for the services sector. *Regional Science Policy & Practice*. Volume 15, Issue 9. P. 1981–1998. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S175778022400009X>
24. Spence Michael, Annez Patricia Clarke, Buckley Robert M. (2009). Urbanization and Growth : Commission on Growth and Development. World Bank. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/8c0e8403-c682-55d7-958d-2064990e0bcd>
25. Marriages and Divorces. Available at: <https://ourworldindata.org/marriages-and-divorces>
26. Shaw L. (2019). The Socioeconomic Consequences of Changing Family Structures: A Review of the Research Literature. *Mississippi Urban Research Center*. Available at: <https://www.jsu.edu/murc/files/2020/06/Socioecon.Consequences-of-Changing-Family-Structures.LitReview.Nov2019.pdf>
27. Pesando L.M., GFC team. (2019). Global Family Change: Persistent Diversity with Development. *Popul Dev Rev*. 45 (1). P. 133–168. Available at: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8301234/>
28. Global Gender Gap Report 2023. World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org>
29. Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture. (2018). Third Edition. International Labour Organization. Available at: <https://www.ilo.org/publications/women-and-men-informal-economy-statistical-picture-third-edition/publications/global-gender-gap-report-2023/digest/>

THE GLOBAL WORLD MOVING TOWARDS VALUES: THE ISSUE OF ECONOMIC PROGRESS IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC CHANGE

Summary. The article explores the role of values in ensuring global economic progress, which is influenced by external factors – megatrends. It is substantiated that, under the conditions of a fragmented value field, it becomes difficult to unite countries into an integrated entity, unlike in previous historical periods when the convergence of values took place. A value-based foundation for global development has been formulated, within which key vectors (guidelines), framework concepts, and megatrends are identified. The main groups of values essential for economic progress are distinguished: humanistic, spiritual, and material values; environmental responsibility; technological dominance; national economic isolation; security; and the militarisation of economies. Framework concepts are proposed as fundamental conditions for global progress. Based on the suggested model, a distinction between the terms economic growth, economic development, and economic progress is made. The proposed model employs the key principles of I. Kant's theory to substantiate the classification of framework concepts as a priori and a posteriori. It is confirmed that the world is developing dynamically and that megatrends, among which demographic shifts are identified, have a significant impact. A composite structure of this megatrend is proposed based on the generalisation of existing practices: population ageing; low birth rate/depopulation;

young and growing populations in developing countries; urbanisation (cities and urban infrastructure); migration (international, internal, and climate-related); gender and family transformations; and regional demographic imbalances. Population dynamics demonstrate a complex and heterogeneous process characterised by significant regional disparities and a fundamental demographic shift. The consequences of changes in the age structure of the population are defined, emphasising the need for adjustments in state policy to achieve economic progress, and countries with a growing share of young people are identified. Migration processes, particularly forced migration, are identified as new challenges for economic progress. The regional distribution of international migrants is analysed. The interdependence between urbanisation and economic progress is confirmed, with both the positive impacts and negative effects of rapid urbanisation being identified. Elements of demographic shifts are analysed, including changing family life models and the increasing role of women in society, with the role of culture and tradition in these processes examined. An assessment of regional demographic imbalances is carried out, demonstrating their varied manifestations across different regions.

Keywords: globalisation, values, global economic progress, economic development, economic growth, demographic change, migration, urbanisation, gender equality.

Стаття надійшла: 07.08.2025

Стаття прийнята: 11.09.2025

Стаття опублікована: 30.09.2025